

Артикуца Наталія Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент

КУРС «ОСНОВИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ЛІНГВІСТИКИ» ТА ЙОГО РОЛЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ УКРАЇНСЬКИХ НОРМОПРОЄКТУВАЛЬНИКІВ

Теза про актуальність і доцільність організації поглибленої мовної підготовки розробників, редакторів та експертів законопроектів на рівні окремої сертифікатної програми в Українській школі законотворчості Інституту законодавства Верховної Ради України, озвучена на минулорічній конференції, у 2022 році була реалізована. Така програма, розроблена авторкою цієї статті, будувалась з урахуванням нагальних практичних потреб українських законопроектувальників у кваліфікованому вирішенні численних мовно-термінологічних проблем, що виникають під час укладання й експертизи текстів законів та інших нормативно-правових актів. Програма спрямована на підвищення рівня фахово-мовної компетентності тих, хто безпосередньо розробляє і пише закони, інші нормативно-правові акти, здійснює їх редагування, редакторський аналіз, експертну оцінку, переклад офіційних документів, бере участь у різних законодавчих процедурах.

Робота над змістом, структурою, ілюстративними та дидактичними матеріалами курсу «Основи законодавчої лінгвістики» акумулювала як науково-теоретичний доробок українських і зарубіжних вчених у царині законодавчої лінгвістики (стилістики), досвід нормопроектувальників-практиків, так і власні авторські напрацювання, зокрема спостереження над текстами новітнього українського законодавства у процесі здійсненого протягом 2020–2021 рр. лінгвістичного моніторингу та аналізу помилок. 13–24 червня 2022 року в Українській школі законотворчості Інституту законодавства Верховної Ради України вперше було проведено навчальний курс «Основи законодавчої лінгвістики» для народних депутатів України, їхніх помічників-консультантів та працівників Апарату парламенту (усього понад 200 слухачів).

Цей курс є вступним, пропедевтичним, проте в його структурі окреслені основні й актуальні лінгвістичні проблеми сучасного законодавства. Для лекційних занять нами було обрано 10 базових тем: 1) «Фахово-мовна компетентність законопроектувальника»; 2) «Законодавча лінгвістика як невід’ємна складова законодавчої техніки»; 3) «Мовні засоби та лінгвістичні інструменти законодавчої техніки. Мова закону в категоріях законодавчої стилістики»; 4) «Критерії якості законодавчого тексту»; 5) «Термінологія законодавства у світлі вимог сучасного термінознавства»; 6) «Правила побудови законодавчих дефініцій термінів»; 7) «Мовно-термінологічні проблеми сучасного

законодавства»; 8) «Питання уніфікації та стандартизації термінології українського законодавства»; 9) «Методика роботи з термінами. Практичні поради щодо вибору терміна та інших мовних засобів для кодифікації»; 10) «Лінгвістичні та юридико-технічні помилки у законодавчому тексті: причини і наслідки. Мовно-термінологічна експертиза законопроектів».

Інтерактивне навчання передбачає активну участь слухачів у діагностуванні актуальних мовно-термінологічних проблем на основі особистого професійного досвіду, їх об'єктивному аналізі, пошуку ефективних засобів та інструментів для їх правильного розв'язання. Так, у процесі опанування курсу слухачам запропоновано поміркувати, знайти і висловити власні думки щодо низки таких запитань: Чи може право існувати без мови? Професіоналізм у сфері законотворчості. З чого він складається? Наскільки важливою є лінгвістична компетентність законопроектувальника? Яку роль відіграють лінгвістичні знання та інструменти у забезпеченні якості законодавства? Чи завжди ті, хто пишуть закони, мають належну фахово-лінгвістичну підготовку? Чи існує відповідальність за «неякісні» закони, за помилки і суперечності в законах? З якими мовно-термінологічними проблемами найчастіше стикаєтесь у своїй професійній діяльності? До яких джерел та дієвих лінгвістичних інструментів звертаєтесь для їх розв'язання? З якими словниками працюєте? Чи опрацьовуєте спеціальну наукову літературу з проблем законотворчості? Чи відчуваєте брак термінологічної обізнаності, узгодженості термінології у професійних колах? Що, на ваш погляд, потрібно зробити першочергово для вирішення тих чи інших мовно-термінологічних проблем? Відповіді на ці та інші запитання, висловлені слухачами, які безпосередньо займаються законотворчістю, є надзвичайно корисними, а тому мають ураховуватись усіма, хто розробляє і висловлює рекомендації щодо написання законів.

На жаль, у цілому у сфері нормотворчості досі не налагоджена спільна ефективна робота і тісна взаємодія між науковцями та практиками. Потрібно інтегрувати практичні та теоретичні знання в галузі законодавчої лінгвістики, поглиблювати уявлення розробників законопроектів про мовні ресурси та сучасний лінгвістичний інструментарій для вирішення мовно-термінологічних проблем. Адже наука про мову – це не лише граматики і правопис, це і семантика слова і речення, і мистецтво стилю, і мистецтво знаходження і поєднання слів. Вищий щабель професіоналізму полягає в тому, щоб підібрати єдино правильне слово і поставити його в єдино правильному місці, з розумінням глибинної сутності мови і права. Для цього насамперед потрібно посилити практичну складову лінгвістичної підготовки законопроектувальників.

На часі розроблення спеціального Практикуму із законодавчої лінгвістики та законодавчої техніки із достатнім погодинним забезпеченням для оволодіння методиками лінгвістичної роботи з термінами, текстом, документом в цілому, навичками редакторського

аналізу та мовно-термінологічної експертизи, написання експертного висновку.

Правнича лінгвістика має достатній арсенал методів роботи з термінологічним та текстологічним матеріалом, і набір методів формується відповідно до кожного типу мовно-термінологічної проблеми. На наш погляд, у навчанні законопроектувальників слід особливу увагу приділити методу моделювання, передусім моделюванню норми закону залежно від її різновиду, і кожна структурна частина такої норми має свої типові лексико-граматичні моделі та специфічні лексико-граматичні засоби. Їх потрібно враховувати та застосовувати у процесі моделювання норм закону під час практичних занять. Універсалізм методу моделювання полягає в тому, що предметом моделювання можуть бути: концепт (правове поняття), значення терміна (семантична структура), лексико-синтаксична валентність терміна (у вигляді певного набору лексико-граматичних моделей реалізації значення терміна), дефініція терміна (структура лексикографічної інтерпретації юридичного поняття), правове знання (правова парадигма або теорія як певним чином організована сукупність концептів), правова терміносистема (системно-структурна організація юридичної термінології), мовно-термінологічні явища і процеси крізь призму функціонування (наприклад, моделювання відповідності між текстом і змістом у законодавчій мові, моделювання правової норми у законотворчості), моделювання процесів сприйняття, розуміння, інтерпретації правового тексту (кібернетичне моделювання у юридичній герменевтиці) тощо. Реалізація останніх напрямів має на меті пошук раціонального й оптимального шляху реалізації законодавчих настанов, визначення ефективності правових норм.

Найбільш доцільними є практичні заняття у форматі невеликих робочих груп (від 3-5, але не більше 10-15) та індивідуальні консультації із залученням у разі необхідності провідних фахівців-консультантів того чи іншого профілю. Адже кожен комітет Верховної Ради, працюючи на законопроектах відповідного напрямку, виявляє низку специфічних для його компетенції мовно-термінологічних проблем, і вирішує їх на власний розсуд, інколи вдало, інколи ні. Щоб знайти правильне, зважене рішення для кожної проблеми, треба мати цілісне уявлення про коло актуальних мовно-термінологічних проблем та знати типологію поширених помилок у законодавчих текстах.

Лінгвістичний моніторинг текстів українського законодавства за період 2020–2021 рр. засвідчив низку недоліків як у чинних нормативно-правових актах, так і в законопроектах. Серед них: невмотивовані переважання та ускладнення синтаксичних конструкцій; термінологічна невпорядкованість і неузгодженість; дублетність, синонімія і варіативність термінологічних одиниць у нормативному акті; амфіболія, «семантична дифузність» та неоднозначність правової норми; алогізми; мовленнєва недостатність; невмотивована тавтологічність; лексична надлишковість; зміщення смислових меж; стильова невідповідність;

порушення родо-видових зв'язків між поняттями, форм узгодження і керування; вживання запозичень замість наявного українського терміна; невинуваті калювання; розбіжності у формах однини і множини, відмінкових форм, недотримання норм чинного Українського правопису тощо. Робота над помилками, їх аналіз та виправлення із застосуванням спеціальних корекційних таблиць із коментарями та ілюстративним матеріалом, ретельно відібраним та постійно оновлюваним із текстів новітнього українського законодавства, а також забезпечення законопроектувальників необхідним алгоритмом дій для вирішення мовно-термінологічної проблеми кожного типу, – обов'язкові складові практикуму із законодавчої лінгвістики, спрямованого в кінцевому рахунку на забезпечення належної якості законів, законопроектів та супровідних документів до них.

Баулін Олег Вячеславович,
завідувач відділу наукової діяльності
та міжнародного співробітництва
Київського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції
України, кандидат юридичних наук, доцент

НЕДОЛІКИ НОРМАТИВНОЇ ТЕХНІКИ ОНОВЛЕНОГО ІНСТИТУТУ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини є однією із загальних засад кримінального провадження, яким повинні відповідати зміст і форма цього провадження (п. 10 ч. 1 ст. 7 КПК України 2012 р.).

Основну сутність цієї засади визначають закріплені у ст. 17 КПК України положення про те, що: 1) особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вина не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили; 2) ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом; 3) підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом; 4) усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи; 5) поведження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою.

Наведені нормативні приписи складають одне із найважливіших положень демократичної, правової держави, що знаходить своє відображення у ст. 62 Конституції України 1996 р., ч. 2 ст. 2 КК України 2001 р. та у багатьох міжнародних документах: ст. 11